

RORHODER

Av JAN HENDRICH LEXOW

Hva er et rorhode? Jeg måtte stille spørsmålet for 15 år siden da jeg samlet materiale til min bok «Bergenske empiremøbler» og støtte på betegnelsen blant snekkernes annonser. Senere har jeg leilighetsvis samlet noen spredte opplysninger omkring dette spørsmål, og som vanlig reiste der seg en rekke nye problemer som ikke uten videre kunne besvares. Når jeg våger å legge fram hva jeg har funnet, er det på ingen måte fordi jeg mener å kunne gi entydige svar, men med de hjelpemidler som har stått til min rådighet, har jeg fått følelsen av ikke å kunne komme lenger. Emnet ligger på siden av mitt egentlige fagområde, og materialet blir her publisert for at andre og kyndigere kan få anledning til å utdype problemstillingene, komplettere materialet og gi fyldigere og bedre svar.

Ordet «rorhode» er så sjeldent at man vil lete forgjeves etter det i de fleste ord-bøker. Norsk riksmålsordbok (1947) har definisjonen «øverste del av rorstammen». I det følgende brukes begrepet om et utskåret dyre- eller menneskehode plassert på toppen av rorstammen. Rorhodet er altså en detalj ved skipets utsmykning, en slags gallionsfigur plassert akterut. Skikken å smykke skip og båter på denne måten er i Norden ikke kjent utenfor Norge, og det er spesielt jektene som har hatt rorhoder. Men også robåter har undertiden hatt et utskåret hode på rorstammen.

Norsk Sjøfartsmuseum eier to rorhoder. Det ene (fig. 1) er innkommet fra dr. Ingvar Lossius, Oslo, som har fått det etter sin bestefar i Kristiansund N. Det er 96 cm høyt og skal antakelig gjengi en kvinne idet halsen er smykket med et perlekjede. Håret er langt og dekker nakken. Hodet er dekket av en hjelmliknende hatt hvorpå ligger en liten rosenbukett festet til et bånd som er knyttet baktill hvor der også er festet 5 svære strutsefjærer, som ligger symmetrisk fremover hjelmen eller hatten. Dennes skrårifling og forgyldning synes å angi at vi har å gjøre med en hjelm. Den opprinnelige staffering er bevart, men en bit av midtfjæren og brystpartiet er brukket av.

Fig. 1. Rorhode. Norsk Sjøfartsmuseum.

Om Sjøfartsmuseets andre hode (fig. 2) foreligger ingen opplysninger om proveniensen. Det er 80 cm høyt og fremstiller en mann. Han har en glatt, rund hjelm hvorpå ligger to løveklør, som kan henspille på Herkules. Hjelmens frontparti er avbrukket og erstattet med en glatt, rund avslutning. To store øyne like bak bruddstedet tyder på at hjelmen har vært utformet som overkjeften på en hund eller løve. Om halsen er knyttet en halsklut. Hodets nedre del er avbrukket på alle fire sider, og de opprinnelige fargene er sterkt skamfart.

I Tromsø Museum finnes to rorhoder fra nordlandsjekter (fig. 3). Begge har store, svungne barter og langt nakkehår ordnet i regelmessige krøller. De har en baretliknende hatt eller hjelm med fem store strutsefjærer. Det største hodet (h. 86 cm) har på den

firkantede avslutning nederst utskåret symmetrisk bladverk mens det minste (h. 46 cm) har en kant med loddrette rifler. De skriver seg utvilsomt fra et og samme verksted, det viser både ansiktenes form og en rekke detaljer. Det største skal skrive seg fra en jekt som ble tatt av englenderne under krigen 1807–14, men som senere drev i land. Begge hodene har ofte vært avbildet i den sjøfartshistoriske litteratur.

Norsk Folkemuseum eier et mannshode innkommet fra Fosseholm på Øvre Eiker (NF 846–26, fig. 4). Det har en hjelmliknende hatt med oppoverbøyet, smal brem. Bartene er så lange at de rekker nesten til ørene. Hodet står på en senere tilføyet kloss med hull til en lang stang hvorpå hodet ble båret foran en prosesjon av gårdens folk når innhøstningen var ferdig. At dette opprinnelig er et rorhode, kan det ikke være tvil om.

Fiskerimuseet i Bergen eier et rorhode av kleberstein (nr. 791, fig. 5). Det skriver seg fra en nordlandsjekt fra Helgeland og fremstiller en mann med bart og

langt nakkehår (h. 40 cm). Han har en smalbremmet hatt, og da avskjæringen er utformet som på en herme, får vi med litt av drakten — en uniformsliknende jakke med høy krave og halsklut med kort knute.

I Stavanger Museums kirkeavdeling er utstilt et rorhode (fig. 6). Årsaken til denne plasing er at man ved monteringen ikke har vært klar over hva det er, og hodet vil nå bli overført til Stavanger Sjøfartsmuseum. Vi vet ikke hvorfra det skriver seg. Det er skåret i eik og har sin originale staffering i behold. Det er meget mindre enn de foran omtalte (h. 28 cm) og skurdens kvalitet er høyere. Det viser en ung mann med fyldig, langt hår og en brun hjelm bestående av overkjeften av en hund. Til hjelmen er festet to små forgylte vinger, muligens en allusjon til Merkur, og frem-

Fig. 2. Rorhode. Norsk Sjøfartsmuseum.

over toppen ligger en strutsefjer på et grønt akantusblad. Hodet står på et riflet, voluttaktig ornament med utskårne blad. Under halsen er et firkantet tapphull, og fire jernkroker vitner om at hodet har vært til å hekte av.

Mens det i Norge er bevart 7 rorhoder, har det bare lyktes å oppspore ett i Sverige og ett i Danmark.

Til Kulturhistoriska Museet i Bunge, Fårösund på Gotland, innkam i 1908 en portal fra Grodda gamle spillemannsgård i Fleringe sokn. Oppå denne satt fastspikret et mannshode av eik (h. 52 cm). Hodet er sterkt forvitret av vær og vind og er nå anbrakt inne i samlingene mens man har satt en kopi på portalen. Det har lange barter og en fyldig hårmanke, men mangler hjelm eller hatt. Likesom rorhodet i Norsk Folkemuseum og det store flertall gallionsfigurer har også dette hodet fått en sekundær anvendelse i nyere tid.

Det største av de bevarte rorhodene i Norden er hele 140 cm høyt og står nå i Ribe Museum. Det skriver seg fra et nederlandsk skip som

Fig. 3. Rorhoder fra nordlandsjekter.
Tromsø Museum.

strandet i Listerdyb. Også dette gjengir en mann med barter og lokket hår. Han har en knyttet halsklut og bærer en hjelm bestående av overkjeften av en hund, og oppå denne sitter en fremoverbøyet ørn. Materialet er eik.

Når det gjelder de bevarte rorhodenes datering, har vi enkelte drakthistoriske holdepunkter utenom de rent stilhistoriske og kan dessuten ta noen skipsmodeller og skipsbilleder til hjelp. Det vil også være en støtte å kunne vise til daterbare utenlandske paralleller, men til tross for det store antall bevarte rorhoder i nederlandske sjøfartsmuseer, er materialet dårlig pu-

blisert og ikke undersøkt skips- eller kunsthistorisk.

De to hodene i Norsk Sjøfartsmuseum må være fra 1700-årenes senere halvdel. Blomstene og ornamenteringen av hjelmen på fig. 1 hører rokokkoen til og gjør det mulig å presisere tidspunktet til 1760–70-årene. Det andre hodet (fig. 2) står meget nært et lite rorhode (h. 6,2 cm) på en modell i Tromsø Museum av en nordlandsjakt fra Træna kirke, datert ved innskrift til 1773 (fig. 7).¹⁾ Modellen har samme slags halsklut og frisyre, og hjelmen består av overkjeften på en hund. Til hjelmen er festet fem strutsefjærer. Stavanger Museums rorhode har et lite rokokkoblad, og det påtakelige slektskap med hodet på jektemodellen tilsier samtidighet. Hodet i Ribe Museum, som har den samme halskluten, må også være fra rokokkotiden, mens hodet fra Gotland ikke har noe sikkert holdepunkt for datering. Men vi tar neppe feil om vi går ut fra at også dette er fra midten av 1700-årene. Norsk Folkemuseums hode (fig. 4) er likeledes vanskelig å tidfeste. Hjelmen eller hatten er det ikke lykkes å finne paralleller til, mens enkelte detaljer ved ansiktstrekkene er beslektet med jektehodene i Tromsø Museum.

Man regnet vanligvis med en levealder på 30 år for nordlandsjektene. Hvis

¹⁾ O. Nicolaissen: Kirker i Nord-Norge IV. Tromsø Museums Aarsh. 40, 1917, nr. 4, fig. 2. En galeasmodell med rorhode i kapellet i Arilds läge i Skåne er datert 1738. G. Albe: Om Fartygsmodeller. Sthm. 1947, 20.

opplysningene om det største hodet i Tromsø Museum (fig. 3) er riktige, skulle altså museets to hoder skrive seg fra ca. 1800. Det passer med riflene på det minste hodet, som må karakteriseres som nyklassisistiske kannelyrer. Strutsefjærene har derimot en konvensjonell, arkaiserende form og plasing som peker bakover til 1500- og 1600-årenes baretter og hjelmer.

At rorhoder har vært nokså vanlige på norske skuter i 1700-årene, fremgår av samtidige bilder. Det eldste eksemplet er en tegning av en nordlandsjakt på det såkalte Nordlandiakartet i Universitetsbiblioteket, Oslo (kart 2300). Rorhodet består av et mannshode med flat hatt. Kartet dateres av Kristian Nissen til ca. 1750.¹⁾ Omtrent samtidig en en tegning av gallioten «Sint Iohannis» av Trondhjem fra 1750 i Norsk Sjøfartsmuseum (fig. 8). Skipet var bygget på Fyn i Danmark. Liknende rorhoder med strutsefjærer festet til hatten eller hjelmen har to bomsegljakter som skimtes ytterst til venstre på arkitekt J. J. Reichborns prospekt fra 1768 av Bryggen i Bergen (fig. 9).²⁾ Ca. 1760 hadde sunnmørsjektene rorhode (fig. 10).³⁾ Den yngste norske avbildning av et rorhode finner vi på J. C. Dahls maleri «Bergens Våg» fra 1834 i Bergens Billedgalleri. Rorhodet står på en nordlandsjakt i forgrunnen til venstre på vei inn til byen. Hatten har strutsefjær og den samme form som på Fiskerimuseets hode (fig. 5). Både drakten og hermeformen daterer klebersteinshodet til klassisismen, og det er altså det yngste av de bevarte rorhodene. For fullstendighetens skyld skal endelig nevnes at en tegning av en nordlandsjakt har et rorhode med tosnutet hatt, som muligens skal gjengi Napoleon.⁴⁾

Fig. 4. Rorhode. Norsk Folkemuseum.

¹⁾ Kristian Nissen: Bidrag til Norges karthistorie. Norsk geografisk tidsskrift VII, 1938/39, 154.

²⁾ Hilbrandt Meyer: Bergens Beskrivelse. Bergen 1904, 1.

³⁾ Hans Strøm: Beskrivelse over Søndmør. I. Sorø 1762, Tab. II.

⁴⁾ Frederik Scheel: Kystfarten før dampskibene. Den norske sjøfarts historie, II, 1. Oslo 1935, 146.

Fig. 5. Rorhode av kleber. Fiskerimuseet i Bergen.

Resultatet av denne gjennomgåelse er altså at de bevarte rorhoder i Norden skriver seg fra tidsrommet 1750–1850. Hodene i Danmark og Sverige samt Stavanger Museums eksemplar, som alle er av eik, er rimeligvis nederlandske. De andre 6 av furu og kleber skriver seg etter alt å dømme fra norske skip, fortrinnsvis jekter. Hodebekledningen på noen av dem har arkaiserende trekk som viser bakover til 1500- og 1600-årene.

Bare unntakelsesvis har vi muligheter for å knytte kunstnernavn til norsk skipsskulptur. De aller fleste av de bevarte gallionsfigurer er laget av anonyme håndverkere ved skipsverftene. Vi kjenner imidlertid ingen jektebyggere hvorom vi vet at de også var kyndige billedhuggere. Rorhodet var en løs detalj ved skipets utsmykning som ikke nødvendigvis måtte utføres ved verftet. Når det gjelder nord-

landsjekter, vet vi at skipperne kunne kjøpe rorhoder når de kom til stevnet i Bergen.¹⁾ Snekkermester Simon Corneliussen Meyer averterer i 1791 og 1792 rorhoder til nordlandsjekter «af adskillige Facons», «af forskjellig Størrelse» eller «til store og smaae Jægter».²⁾ Etter hans død giftet enken Helene Jørgensdatter Thode seg 12. juli 1796 med snekkermester Johan Henrich Lindemand, som fra 1783 til 1791 hadde vært dreng hos Meyer. Han overtar mesterens verksted i Lille Markevei, og i 1800 og 1802 averterer også han rorhoder til salgs.³⁾ Om han selv har laget dem eller om han forsøker å realisere et gammelt lager, er selvsagt umulig å avgjøre. Men det skal være nevnt at både Meyer og

¹⁾ Jan Hendrich Lexow: Bergenske empiremøbler. Bergen 1948, 46.

²⁾ Bergens Adressecontoirs Efterretninger 1791 11/6, 3/9, 10/9, 17/9 og 1792 11/8, 18/8.

³⁾ 1800 6/9, 1802 14/8.

Lindemand hørte til eliten innen snekkerlauget. Begge ble således valgt til laugets oldermann.¹⁾

Vel er disse annonsene ikke meget å bygge på, men de gir oss likevel en pekepinn. Det er antakelig i det spesialiserte håndverkmiljø i Bergen rorhodene til jektene er blitt laget.

Jektenes akterspeil var velegnet til skulptural utsmykning, men utenom rorhodene kjenner vi bare et «hakkebrett» i Tromsø Museum fra 1796 fra jekten «Concordia» av Tromsø. Det har to liggende løver på hver side av et sirkelrundt felt med laurbærkrans omkring.²⁾ Foruten navnebrettet med sine forgylte bokstaver kunne speilet være utstyrt med vers. Vi kjenner tekstene til tre slike jektevers. En modell av en jekt fra Rana i Norsk Sjøfartsmuseum har følgende inskripsjon:³⁾

Fig. 6. Rorhode. Stavanger Museum.

Elida jeg heder
Gud mig Veien leder
til Bergen jeg agter
til Hjemmet jeg tragter.

Den nordlandske rimsmeden Marcus Volqvarts (1678–1720) har i 1700 laget et fornøylig rim til speilet på jekten «Den Kronede Svan».⁴⁾

Gud bevare denne Svan,
Som sit Rede har i Ran!

¹⁾ Jan Hendrich Lexow: «Snedkersvendenes Broderskab» i Bergen. Bergens Museums Arb. 1944. Hist. antikv. r. nr. 2, 19 f.

²⁾ Olav Helseth: Jektefarten i Salten efter 1814. Norsk Sjøfartsmuseum, skrift nr. 27–28. Oslo 1938, 88.

³⁾ Helseth, 29.

⁴⁾ M. C. Volqvartz: Sjælens Luth. Kbh. 1778, 84.

Vind og Vand lad sammen-stemme,
At hun lykkelig maa svemme,
Lad den bære i sit Skiød
Som Eliæ Ravn et Brød!
For Søe-Rovers Raen og Vold
Zebaoth! vær hendes Skiold,
Lad den ey paa Vandet blive,
Lad den ey paa Landet drive,
Udi Havnens Ararat,
Lad den blive vel opsat.

En Nordfjord-jekt hadde malt følgende rim på speilet:

Nilosima fra Nordfjord det er mit Navn.
Gud lede mig varlig fra Havn til Havn!

Det merkelige navnet var sammensatt av de første bokstavene i navnene til de fire jekteieernes koner: Nille, Olina, Simianna, Maria.¹⁾

Hvor gammel skikken med rorhoder er, er et spørsmål som på grunn av svikt i materialet er meget vanskelig å besvare. Det er heller ikke lett å avgjøre om rorhodet opprinnelig og i nyere tid har hatt noen annen funksjon enn å smykke skipet eller båten.

Det første belegg vi har for rorhode er et skipsbillede på den belgiske døpefonten fra ca. 1180 i katedralen i Winchester (fig. 11). Dette er også det eldste kjente eksempel på et stevnrør. Rorhodet består her av et gapende drakehode. Den vanlige stevnprydelsen er flyttet over til roret.²⁾ I 1943 fisket man opp et merkelig rør ved Rebæk i Koldingfjorden i Danmark. Det er et siderør med form som et stevnrør og dateres til slutten av 1100- eller begynnelsen av 1200-årene.³⁾ Hva vi i denne forbindelse fester oss ved, er at rorets øverste ende er tilspisset og forsynt med et langsgående hull, hvilket tyder på at der har sittet en prydelse av tre fastholdt med en plugg gjennom hullet. Det kan ha vært bare en knapp, hva

¹⁾ Jacob Aaland: Um Nordfjord-jekti og jektetraffikken. Norsk Aarbok 1926, 134.

²⁾ Harald Åkerlund: Fartygsfynden i den forna hamnen i Kalmar. Uppsala 1951, 135.

³⁾ Carl V. Solver: Rebækroret. Handels- og Sjøfartsmuseet paa Kronborg, Aarb. 1944, 108 ff. Se også Sigvard Skov: Skibsfundene i Kolding Fjord. Museet for Koldinghus Len, 1944, 19.

de skriftlige kilder kaller *styrisknapp*.¹⁾ Men det kan også ha vært et rorhode. Vi har belegg for at norske skip allerede på 1000-tallet kunne ha et mannshode som stevnprydelse istedenfor det vanlige drakehodet. I skildringen av slaget ved Nesjar 1016 hører vi om langskipet *Karlshöfði* (dvs. Mannshodet) som i stevnen hadde et mannshode skåret av kong Olav Haraldson. Fagerskinna opplyser at hodet forestilte kongen selv.²⁾ Også senere omtales skip med mannshoder i stevnen. Kong Sverre har i 1202 et skip som heter *Hovdebussen*, dvs. «skipet med mannshodet». Og kong Magnus har *Skjeggen*, som går for det samme.³⁾ Det skulle således ikke prinsipielt være noe i veien for at de eldste stevnrorene kan ha vært smykket med mannshoder.

Når og hvor utviklingen fra vikingetidens styreåre til middelalderens stevnror skjedde, har man ennå ikke kunnet fikse, men mye taler for Nordsjøområdet i 1100- og 1200-årene.⁴⁾ De eldste norske bilder av skip med stevnror har vi i Bergens bysegl fra 1299⁵⁾ og på veggene i Siljan og Seljord kirker, begge fra 1200-årene.⁶⁾ Alment er stevnroret først blitt i løpet av 1300-årene, da det innførtes bilder av fartøy med stevnror på en rekke nordeuropeiske bysegl.

Siden rorhodene hos oss mest har vært brukt på jekter, ville det være av interesse å kunne slå fast hvor gammel denne båttypen er i landet. Den kan karakteriseres som en klinkbygget, plattgattet føringsskute. Selve ordet jekt er innkommet

Fig. 7. Rorhode på modell av nordlandsjekt fra 1773. Tromsø Museum.

¹⁾ Hjalmar Falk: *Altnordisches Seewesen. Wörter und Sachen*, IV. Heidelberg 1912, 75.

²⁾ Falk, 41.

³⁾ A. W. Brøgger og Haakon Shetelig: *Vikingskipene*. Oslo 1950, 264.

⁴⁾ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, II, art. Båtbyggeri. Oslo 1957, sp. 479.

⁵⁾ En ofte anført datering til 1276 (sist av Færoyvik, 1953) er apokryfisk. Oluf Kolsrud: *Bergen bys segl, vaaben, farver og flag*. Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921, 37.

⁶⁾ Bernhard Færoyvik: *Skipsbilæte på kyrkjeveggen*. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årb. 1953, 117, 120.

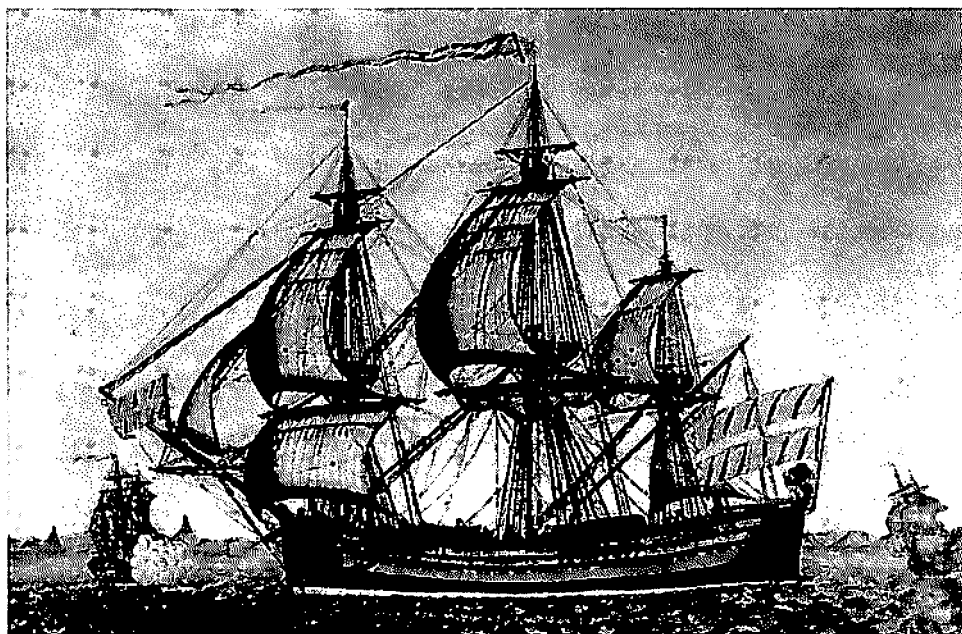

Fig. 8. «Sint Iohannis» av Trondhjem 1750. Norsk Sjøfartsmuseum.

i norsk etter 1350, antakelig fra Nederland eller England, hvor en farkost med en mast kalles henholdsvis jagt og yacht. I norske skrifter fra 1500-årene nevnes både jagt og jekt. Et kongebrev fra 1590 fornyer et gammelt forbud mot å bygge større skip i Norge enn 20 lester fordi det fantes bønder som ikke tok hensyn til forbudet og «bygget och reiste større jekt end Loven och Kong. Maj. Brev derom tilholder.»¹⁾ Forbudet gjaldt helt frem til 1814. Den fremragende båtspesialisten Bernhard Færøyvik har stadig fremhevet at jekten er en spesifikk norsk båttype, en direkte ætling av vikingeskipene. «Skapet på farkostene, byggemåten, rigg og segl hev vore umlag sameleis i 1000 år.»²⁾ Han avviste tanken på tysk eller nederlandsk innflytelse på båt- eller jekteformene i Norge,³⁾ og i sitt siste arbeid hevdet

¹⁾ Bernhard Færøyvik: Nordlandshandelen og Nordlands-jekti. Bergens Sjøfartsmuseum, årsh. 1945, 10, 14.

²⁾ Bernhard Færøyvik: Sognebåten. Fortun fra til Sognefest. Festskrift til G. F. Heiberg. Bergen 1941, 132. Se også do.: Nordfjordjekti. Norsk Aarbok 1931, 53, og do.: Råsegljakterna i Norge. Föreningen Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm, årsh. 1944, 182.

³⁾ Færøyvik, 1931, 45.

han at nordlandsjekten fra 1500-årene er fremvokset av den byrdingstypen fra 1300-årene som er gjengitt på veggen i Trondenes kirke.¹⁾

Også Eivind Thorsvik avviser tanken om at jekten er utviklet etter modell av utenlandske koffer, men mener den har fått sin form fordi man ønsket å skape en skute som ga størst mulig lasterom ved minst mulig bruk av materialer. Hans teori er altså at økonomiske hensyn har vært mest avgjørende da jektetypen ble til.²⁾ Olav Helseth har derimot pekt på jektens likhet med de fartøyer som var alminnelige i Nordsjølandene i 1500-årene og har antydnet at jekten ennå ved midten av 1600-årene var en forholdsvis ny båttype som ikke var trengt igjennom over alt.³⁾ Det siste kan imidlertid neppe være riktig, for vi vet at i 1563 fantes det 111 nordlandsjekter.⁴⁾

På malte, bergenske ruter fra 1600-årene er et av de vanligste motivene en jekt med skipperen sittende akterut og Dannebrog i mastetoppen. Det eldste kjente eksempel er fra 1607 og skriver seg fra Nordfjord, det yngste fra 1656.⁵⁾ Stavnen på disse jektebilledene kan være utstyrt med et barokkornament, men vi finner ingen rorhoder. Detaljene ved f. eks. riggen er alltid meget nøyaktig gjengitt, så det er god grunn til å tale om «virkelighetsbilleder».

Hvis vi kan slutte noe ut fra det ytterst magre kildemateriale, er resultatet av denne korte gjennomgåelsen av jektens eldste historie at jekten som type er fullt utviklet i 1500-årene, mens man ennå ved midten av 1600-årene ikke er begynt å smykke den med rorhode.

Innen et så utpreget reliktområde som Murmansk-kysten har fembøringen, schnjacka'en, rorhodet utskåret som et hestehode, og skoltelappene holder ennå

Fig. 9. Bomsegljakter med rorhode. Utsnitt av J. J. Reichborns prospekt av Bryggen i Bergen 1768.

¹⁾ Færøyvik, 1953, 118.

²⁾ Eivind Thorsvik: Nordlandsjekta, — og hvordan den ble til. Nordlandsposten 12/5 1951.

³⁾ Helseth, 30.

⁴⁾ Scheel, 145.

⁵⁾ Einar Lexow: Norske glassmalerier fra laugstiden. Oslo 1938, 64, 69, 72, 73 og pl. 17, 18, 20, 47, 83.

på denne tradisjon.¹⁾ Det er mulig at det går en linje fra disse hestehodene tilbake til vikingetidens skipsskulptur, men noen sammenheng mellom disse klart apotropeiske hoder og de rorhodene vi her behandler er det vanskelig å påvise. Vi er vel derfor på den sikre siden om vi betrakter jektenes rorhoder som en fremmed impuls i slutten av 1600- eller begynnelsen av 1700-årene. Rorhodenes form og utstyr støtter iallfall en slik synsmåte overordentlig sterkt.

I 1700-årenes England og Nederland var rorhoder en vanlig utsmykning på en rekke forskjellige skipstyper med utenbords rorstamme.²⁾ I løpet av 1400-årene ble kastellene forut og akterut organisk forbundet med skroget, og det ble plass til skulptural utsmykning av speilet og hekken. I det følgende århundre vokste dekkenes antall akterut, og under barokken ble akterskipet overlesset med et mylder av riddere, genier og karyatider, løver og delfiner mens flatene mellom figurene ble dekket av akantusblader og laurbærguirlandere. I 1700-årene kom en reaksjon mot den overdrevne dekoren, særlig i England, og utsmykningen ble etter hvert forenklet. Lengst holdt seg som kjent gallionsfiguren i baugen. Billedhuggerne ved skipsverftene var i lange tider meget konservative og fulgte forbilledene fra skipsskulpturens store periode under barokken.³⁾ Det er derfor ofte meget vanskelig å datere skipsskulptur alene ut fra almene stilkriterier.

Den eldste avbildning jeg har funnet av et mannshode på rorstammen, er et maleri fra 1622 i Sjøfartsmuseet i Amsterdam av den nederlandske marinemaleren Van Wieringen. Det skildrer et sjøslag ved Gibraltar 1607, og to av skipene har rorhode. Fra midten av 1600-årene var det skikk å dekorere akter-

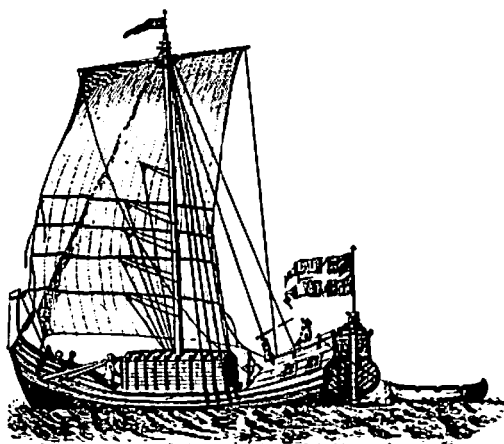

Fig. 10. Sunnmorsjakt 1762. Etter Strøm.

¹⁾ Færøyvik, 1945, 22. Se også Gutorm Gjessing: Hesten i forhistorisk kunst og kultus. Viking 1943.

²⁾ L. G. Carr Laughton: Old Ship Figureheads & Sterns. London 1925, 156 ff.

³⁾ Philibert Humbla: Några holländska fartygsskulpturer i Göteborgs Museum. Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1931, 5.

stevnen på nederlandske skip med forskjellige slags svære mannshoder. De kaltes «Romijnsch Hoofd», og på de eldste eksemplene er hodet ofte dekket av et hundehode.¹⁾ Likesom drakehodet på Winchesterfonten var blitt flyttet fra akterstevnen til rorstammen, ble disse nederlandske hodene flyttet over på roret. I 1700-årene blir rorhode den vanligste utsmykning på en rekke forskjellige nederlandske skips typer. Denne lille detalj har til og med gitt navn til en av typene — «kop-jacht» — og hodene på disse jaktene hadde alltid en hundehodehjel.²⁾ Blant de mange bevarte rorhoder i nederlandske sjøfartsmuseer dominerer imidlertid en type bestående av en bekranset kvinnebyste med blottede bryster.³⁾ Hva denne typen symboliserer vet man ikke.

Et lite vitnesbyrd om hvor vanlig rorhodene var på nederlandske skip i midten av 1700-årene har vi i historien om kaptein William Montagu, som på grunn av sine eksentriske påfunn ble kalt Mad Montagu. Han brøt en gang igjennom en nederlandsk konvoi og saget av rorhodene på 12 gallioter og andre skip. Deretter stilte han dem opp i sin kahytt og presenterte hodene for sine gjester som de 12 Cæsarer.⁴⁾

Foruten hundehodet har de nederlandske rorhodene ofte fem strutsefjærer. Liketspunktene mellom de norske og de nederlandske hodene er i det hele så mange og så påfallende at vi må kunne slå fast at denne detalj ved skipenes utsmykning skyldes direkte påvirkning fra nederlandske skip. Slike var stadig å se i norske havner i 1600- og 1700-årene. At impulsene bare har innskrenket seg til speilets og rorets utsmykning er lite sannsynlig. En virkelig vitenskapelig, sammenliknende studie over forholdet mellom norsk og nederlandsk skipsbygningskunst er ennå ikke utført, og det er å vente at et slikt arbeid vil gi resultater.

Om man har tillagt rorhodene noen funksjon ut over den dekorative, er vi avskåret fra å vite noe sikkert om. Hundehoder har i Nederland vært brukt apotropaisk på husgavler under renessansen og barokken,⁵⁾ og det har sikkert sin spesielle grunn når rorhodene utstyres med en så egenartet hodebekledning. Det har vært hevdet at gallionsfigurene skal ha utviklet seg fra de avhugne hoder til dem man i en fjern oldtid ofret til havets gud for å stille hans vrede. Når en norsk jekt

¹⁾ B. E. van Bruggen: *De Ontwikkelung van het Galjoen*. Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam, Jaarverslag 1946-1947, 53 f.

²⁾ Loughton, loc. cit.

³⁾ Humbla, 14, og Verzameling van het voormalig Brussels «Folkloremuseum voor Scheepvaart». National Scheepvaartmuseum Stad Antwerpen, Tentoonstelling 1954, nr. 25.

⁴⁾ Loughton, loc. cit.

⁵⁾ Muntlig opplysning fra Sjøfartsmuseets direktør, G. A. Cox, Amsterdam.

plaserer en reinsdyrskalle med horn i stavnen, skulle dette være en arv fra de hoder med horn man tror å se i stevnene på skandinaviske ristninger fra bronsealderen.¹⁾ Det har vært gjettet på at rorhodene skulle gi jektene styrke,²⁾ beskytte dem mot forlis eller gi god vind eller rett og slett ha den rent praktiske funksjon å være en motvekt mot rorets oppdrift.³⁾ Alt dette er foreløpig bare løse gjetninger. Den fremragende kjenner av forholdene blant nordlandske fiskere, Carl Bertheussen, Tromsø, har meddelt at han aldri har hørt antydning at rorhodene har vært tillagt noen annen funksjon enn den rent dekorative.⁴⁾

Slike tradisjonelle detaljer som hodebekledningens form og strutsefjærene synes å tilkjenne at de rorhodene vi her har beskjeftiget oss med, har sin opprinnelse i 1500-årene. I tiden omkring 1700, eller muligens noe senere, blir skikken med rorhoder tatt opp i Norge parallelt med annen skipsutsmykning under innflytelse fra utlandet, antakelig Nederland.

¹⁾ T. C. Lethbridge: *Boats and Boatmen*. London 1952, 65 f.

²⁾ Færøvik, 1945, 22.

³⁾ Peder A. Soleim: *Museum of Fishery*, Bergen. Museum, vol. V, 1952, 232.

⁴⁾ Brev 16/1 1953.

Fig. 11. Skip på dopefonten fra ca. 1180 i katedralen i Winchester.

SUMMARY

The article deals with 9 rudderheads preserved in scandinavian museums, three of which presumably are from the Netherlands (e.g. fig. 6). According to costume details, contemporary pictures (fig. 9, 10) and some other reasons they must have been made between 1750 and 1850. Yet some of the helmets have reminiscences from the 16th century. The only producing center in Norway hitherto known is Bergen, where two cabinet-makers between 1791 and 1802 advertise rudderheads for sale. In the 18th century the norwegian commercial «jekt» (yacht) was decorated with a rudderhead, and sometimes also the stern had other sculptural decorations and long verses.

The examples shown are hitherto mostly unknown. Whether the custome goes back to traditions from the viking age or is an impulse from England or the Netherlands, where rudderheads were common in the 17th and especially the 18th century, is discussed. The article concludes that the latter alternative must be the right one. The «jekt» as type dates back to the 16th century, but the occurrence of rudderheads can't be proved in Norway before the middle of the 18th century. If the rudderheads have had any other function than a decorative one, can't be proved and is very unlikely.